

БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА - ХАОС И НАДЕЖДИ...

акад. Иван РАДЕВ

Истина е, че всяка от съдбоносните промени в хода на националния живот - Освобождението през 1877-1878 г., смяната на политическия курс след 1944 или след 1989 г. - налагат отпечатък върху статута на българския писател и на създаваната от него литература. Последните се открояват както с отделни сходни черти, така и с интересните си различия. Но тук ме занимава само въпросът за съдбата им през последните две десетилетия.

Шах да бъде много улеснен в търсене на отговора, ако през същия този период бяхме свидетели на активност и професионализъм от страна на литературната критика. Самата тя обаче се оказва в колапс, изживяваща се в две несъвместими, еднакво пагубни за критико-оценъчното мислене форми - на грубата политизираност и на "приятелските кръгове". И продължава да бяга от изконната си мисия, като демонстрира ерудитски издевателства над българското слово и адаптирането на чужди, главно псевдофилософски доктрини.

Ето защо считам, че личният опит и подаденото от критиката през последните две десетилетия са недостатъчни като основа за така нужния ни обобщен портрет на литературата. Истината е, че рязката промяна след 1989-та завари българския писател крайно неподготвен.

Повече от очевидно е, че той не съумя да превключи на вълната, както на новосъздалата се политическа обстановка, така и на онова, което трябваше да възприеме като свой статут и мисия. Отпаднаха редица привилегии, от които се ползваше до вчера. От обект на ревниво официално толериране и надзор от страна на Партията и Властта, литературата изведнъж се маргинализира спрямо приоритетите на държавата и на политическите сили /били те управляващи или в опозиция/, а оттам и в живота на съвременника. Това предизвика срив в индивидуалното съзнание на мнозина, а и в очакванията от колежките формации като новосформираните сдружения. Не е случайност, че разцеплението, което не стана при художниците, журналисти, архитекти, единствено сред писателите породило няколко конфликтующи помежду си общности. Така създадената ситуация превърна българския писател в "гол охлюв", в нехайно захвърлен аноним в социума, оставен сам на себе си в избора да прави или изобщо да загърби литературата, откровено да потърси пристан в халтурата. Свидетели сме на ред обезпокояващи в същността си явления, които не предизвикват никакъв публичен резонанс. Сред тях е наборът от имена на писатели, сами посегнали на живота си. Някой вероятно разполага с точна справка, но по този начин ни напуснаха автори от поколението на Ив. Бурин, на В. Андреев до поколението на Ив. Методиев. Не така, както трябва, през това време бяха изпратени в откъснатите достойни творци като Елисавета Багряна, Ивайло Петров, Йордан Радичков, Йордан Въл-

чев, Генчо Стоев ...

По-трудно е да се преброят тези, при които същата роля изигра погълналия ги бит и самоизолация. Уж свободен, освободен от много задръжки и политически диктат, а всеки от участниците в литературния живот се оказва така оплетен от гъстата мрежа на материална неосигуреност, на дребните си нужди и задължения към околните, та се чувства като Гъливер при лилипутите. Притиснати не толкова до земята като героя на Дж. Свифт, колкото до стената на своя смут и раздвоение, някои /Слав Хр. Караславов, Димитър Начев, Борис Христов, Димитър Горсов, Атанас Лазовски.../ се обрекоха на доброволно аутсайдерство в закътаните кътчета на Отечеството.

Друга една част - утвърдени белетристи, поети и публицисти, зачерпиха себе си в очите на читателя, след като той среща имената им сред доносниците на бившата Държавна сигурност. Всички сме убедени в моралната незастрахованост на таланта. Но в условията на "демократията" за една от доказалите себе си представителни фигури в тази литература, публикувала няколкотомина своя на ред обезпокояващи в същността си явления, едва сега разбираме, че тя се е подвизавала с агентурния псевдоним "Атанас" и има свой принос в "доноса", превърнал се в своеобразен жанр. С таланта в българската литература винаги съм бил на "Вие". Но тук пред мен като читател възниква въпросът: "Вера, къде всъщност е истината за твоя живот?" Дали тя е в поредицата "Бивалици", или в този нелитературен, но до вчера осигуряващ определени привилегии "жанр", така нашироко

практикуван в тайните служби?... Щом за авторката на "Случаят Джем" и "Летопис на смутното време" отговорът се изчерпваше с грубата и цинична реплика "Пука ми на жилетката", какво да очакваме от Георги Данаилов, Атанас Свиленов или Иван Гранитски?...

Отбелязвам тези неща, защото те се вплитат в живия образ на литературния живот през разглежданите две десетилетия. Но в себе си вярвам, че въпреки тях създадената тогава литература е с "право на защита" пред съвременника. В хаоса от напънигласове надеждата ми се крепи от факта, че сред нас са поети като Валери Петров, Станка Пенчева, Калин Донков, Борис Христов, Калина Ковачева, белетристи като Антон Дончев, Никола Радев, Стоян Бойчев, Анчо Калоянов, Владимир Зарев, Любен Петков и др. Особено ме удовлетворяват вариантите на поетическо мислене, което онагледяват толкова различните помежду си Валери Станков и Пламен Антонов, че в книги и периодични издания можем да срецнем изповедните и граждански стихове на Екатерина Йосифова, Иван Есенски, Елка Няголова, Николай Милчев, Велин Георгиев, Воймир Асенов.

Безспорно е и друго - сред хаоса от дебюти и внушително количество поезия и белетристика през тези две десетилетия добива контур и настоятелност на присъствието поколение с категорични претенции към друго светоусещане и поетика, към налагането на роля, различна от досегашните на българската литература. Иззад шумотевицата, която обгръща амбициозно тиражираните му у нас и в чужбина няколко не-

гови представители, и която в редица от случаите е плод на забързано самоидентифициране и евтина ерудитска кинкалория в рамките на при-

сюжети и психологическа трактовка на персонажа, в достойните за показване лица на съвременността, в изобразителните аспекти на

този въпрос, имам предвид не "вазовската" и "влайковската" традиция, а по-близката - на Йордан Радичков, Васил Попов, Ивайло Петров,

Ив. Гранитски, Ст. Цанев, Ив. Славков, Хр. Калчев и Пл. Тимнев - Ганди се опитват през 1996 г. да организират фестивал на изкуствата в Балчик "Бялата лястовица".
Фото: Светлана ЦОНКОВА

ятелския "кръг", трябва вече да очакваме така нужното "утаяване на пластове". Време е професионално да се разчлени картината по показатели, които в изкуството не признават като единствен бог "постмодернизма", а залагат преди всичко на зрелостта на таланта, на категоричните формули, които възглавяват неговата художествена реализация. Едва тогава и традиционалисти като мен ще се уверят /колкото и да е без значение това за самите автори/, че зад експериментите и претенциозните акламации около Георги Господинов и Ани Илков, Алек Попов и Емилия Дворянова, около Мария Станкова, Теодора Димова, Албена Стамболова и останалите стои не просто афиширана субективна промяна на светоусещане, нагласи и представи в името на предлагаеми, адекватни на съвременността човешки състояния, а и тяхната безалтернативна естетическа същност.

Надявам се част от онова, което им е служило за мярка в избора на

езика, да заговори със своята неулученост и илюзорност, със своята естетическа недостатъчност. Всеки има право на своя представа за отвореност към света, пред всеки от младите застава изкушението и потребността от контакти с "чуждия опит". Но съм скептик, че някой от тях в края на краищата ще надскочи оптималния вариант на съчетаването му с родното, предложен от Ботев, за да ни убеди със същата сигурност, че е "следващият" гений в българската литература.

Отказът от следване на националната традиция днес, на който ни прави свидетели ядрото от амбициозно налагащи се млади поети и белетристи, е отказ от нейното преодоляване - т.е. самостоятелността, която се демонстрира от тях, е бягство от истинска съпротива на онова, което трябва да добие нов естетически облик и измерения. Загърбиш ли националната традиция - ти всъщност с кого "воюваш" и с кого се съизмерваш?... Като огласявам

Генчо Стоев... В контекста на един поестествено протичащ диалог с националната традиция е задължително да се осъзнае и нещо друго, така сполучливо схванато от поета Збигнев Херберт. В свое писмо до младите в Полша той изповядва, че очаква творчеството им, освен тяхното "Аз", да изразява "презрение към всички онези, които с упоритост, достойна за по-високи дела, се стремят да смаят човека и да му отнемат достойнството".

Българската литература, днешната... Всъщност това е "списъчният състав" на тези, които въпреки заобикалящата ги хаос, неглижиране от Държавата и затихващ интерес на читателите, създават и публикуват съчиненията си през последните две десетилетия. Това са излъчените в тези времеви граници художествени ценности, които би трябвало да влязат в класиката на целокупната родна литература. За разлика от мъртвило-то - Хаосът поражда надежди...

акад. Иван РАДЕВ

Кирил КАДИЙСКИ

След толкова слова за свободата време е да кажем нещо и за свободата на словото.

Истина е, че писателят, който ясно осъзнава мисията си, е бил винаги - или поне е правел всичко възможно да бъде! - незави-

сим. Дори когато се е налагало да заплаща скъпо и прескъпо за правото да отстоява своите позиции. Литераторът си служи със словото и то не може да бъде свободно, докато печатът е в ръцете на машината, които имат възможността не само да разпространяват своите, но и да препятствуват за разпространението на негодните им идеи. Доверието във високата мисия на писателя може да бъде възврънато само при наличието на трибуна за всички, които пожелаят да я имат.

Слово и свобода

Развитието на литературата е немислимо без алтернативни печатни органи и възможности за книгоиздаване. Наличието на активен самиздат, въпреки преследванията доскоро, и неясното бъдеще, показва, че затормозената ни литература е навлязла в един нов етап, за който съществуващите форми на реализация са явно вече остарели и отречени от времето. Колкото и да не им се вярва на някои в това!

Самиздат не е решава-

не на проблема. Самиздат е само едно стъпало - първото! - по пътя към възвръщането на богатите книгоиздателски традиции от времето, когато българската литература се е развивала самостоятелно и се е подчинявала единствено на вътрешните закони на своята същност.

Убеден съм, че индивидуалната творческа свобода не може да бъде гарантирана без наличието на гражданско общество, без всички граждански

свободи, най-важната от които за писателя е свободата на словото. За нищо не би могъл да се бори той преди да е извоювал тая свобода! Мисията на истинския писател няма нищо общо със словесните занимания на ония, които използват литературата за користни цели. Особено днес, когато целият народ се надява - защото вече нищо освен надеждата не му е останало, - когато преди да бъде нахранен, очаква да му се поднесе

горчивия зальк на истината, макар от това да им преседне на някои. Ибо не хлебом единим жив човек! 17.XI.1989 г.

P.S. Препреждайки този текст, писан точно преди 20 години - моя първа и последна публикация във в-к "Народна култура", по-късно само "Култура", - виждам, че нещата са се променили. Българските писатели имат пълна творческа свобода, но приличат на ония негри, които след отменянето на робството в САЩ блуждали няколко дена из околностите

и накрая се завърнали при своя господар - не знаели какво да правят със свободата си. Ние, които сме чели античните автори, знаем, че щом не сме имали роб, можем да се заблуждаваме, че ще минем и без господар...

Народът, който имаше поне надежда, сега няма и това. Но има търпение. И вероятно ще го има още. Търпението на българина трае и по пет века.

XI. 2009 г.

Кирил КАДИЙСКИ,
Почетен гражданин
на Монмартърската
република